

Verdier i krig

Arne Johan Vetlesen
professor i filosofi, Universitetet i Oslo

Kristian Utrimark

Når styrkeforholdet er asymmetrisk og barn er ofre, er nøytralitet å la den sterkestes rett råde, skriver filosofiprofessor Arne Johan Vetlesen.

Arne Johan Vetlesen. Foto: Privat

Fremferden til israelske styrker (IDF) på Gaza etter det uhyrlige Hamas-angrepet inne i Israel 7. oktober 2023 har skapt debatt om hvordan Psykologforeningen bør stille seg. Skal foreningen ta parti for en part og mot en annen? Kan den komme i fare for å utvise det som kalles selektiv solidaritet? Eller må oppgaven være å forholde seg nøytral i en konflikt der ulike, for ikke å si uforenlige, narrativer står mot hverandre?

Ordet «nøytralitet» kan bety ulike ting. Å forholde seg nøytral kan bety å ikke bry seg, ikke blande seg, ikke ta stilling, og dermed overlate det som skjer til andre aktører. Mens dette er den passive varianten, er en mer aktiv variant å engasjere seg for å gjøre en forskjell, skjønt hele tiden med det for øyet å fastholde «balanse» der flere parter er involvert i en konflikt, dvs. ikke favorisere eller prioritere én part over den eller de andre. Denne varianten av nøytralitet legger prinsippet om likeverdighet og universalitet til grunn, slik det er uttrykt i Verdenserklæringen om menneskerettigheter, der artikkel 1 lyder: «Alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og menneskerettigheter». Prinsippet innebærer «fargeblindhet»: respekten for iboende verd og ukrenkelighet som en person har krav på, gjelder uavhengig av *hvem* personen er, det være seg med tanke på gruppetilhørighet (etnisitet, nasjonalitet, religion, klasse, hudfarge, kjønn etc.) og med tanke på individuelle overbevisninger i form av livssyn, det være seg religiøst eller politisk.

Universalisme under press

At menneskeverdet gjelder alle personer betyr at det i kategorisk forstand gjelder *enhver* person, uansett alt det nevnte som ellers skiller mennesker fra hverandre. Likhet mellom alle i verd innebærer gjensidighet: det som andre plikter å anerkjenne hos meg som mitt iboende verd, plikter jeg å anerkjenne hos andre. Å ville gjøre unntak for meg selv eller for min gruppe, slik at jeg/vi gjør krav på et verd vi nekter hos andre, utgjør en uholdbar selvmotsigelse. Det personbaserte verdet er umistelig: ingen handlinger fra en person selv, eller fra medlemmer av hans gruppe, kan oppheve verdet og retten til beskyttelse som det innebærer. Et verd som er gitt alle oss mennesker fra fødsel av, i kraft av hva slags vesener vi er, er ikke et verd som det står noen mennesker fritt å frata noen andre, ei heller et verd som kan skusles bort. Ingen begrunnelse for å nekte bestemte andre verd – typisk i form av påstått «overlegenhet» på vegne av en selv og egen gruppe – er å anse som gyldig.

Prinsippet om menneskeverd er nedfelt i internasjonal lovgivning og nyter allmenn oppslutning i et land som Norge. Likevel oppstår det situasjoner der den beskrevne universalismen og egalitarismen – alle personer innehar likhet i verd – kommer under press, og i verste fall benektes og settes til side, både i ord og handling. Når dette skjer på organisert vis og overfor en bestemt gruppe, snakker vi om det som Nürnbergdomstolen etter 2. verdenskrig definerte som «forbrytelser mot menneskeheten» og – i aller alvorligste fall – som folkemord.

Brutalisering

Som kjent har praksis forvoldt seg mot menneskeverdet talløse ganger etter 2. verdenskrig. Men noe nytt har skjedd de siste årene. Morten Rostrup, en veteran i Leger uten grenser, sier det slik i Aftenposten 9. februar 2024: «Spillereglene for krig er blitt endret. Første gang jeg opplevde det var i Libya i 2011. Sykehuset vårt ble angrepet, blodbanken ble ødelagt, ambulanser skutt på. Året etter så jeg det samme i Syria. Assad-regimet angrep sykehusene systematisk. Det å hindre folk helsehjelp ble brukt som våpen i en krig. Og så skjer dette: Gaza jevnes med jorden, helsepersonell beskyttes, agenter forkledd som leger går inn på sykehus og skyter folk i sengene.» (Holtvedt, 2024)

Selv om Rostrup er lege, og ikke psykolog, treffer brutaliseringen han beskriver alle profesjonene som er involvert i forsøk på å lindre nød blant sivile i et erklært krigsområde der ingen steder – ikke engang sykehus og ambulanser – er trygge mot angrep. I praksis er hardt skadde pasienter så vel som helsepersonellet som forsøker å redde deres liv, blitt legitime mål, med enorme tapstall som resultat. Og selv om de israelske styrkene (IDF) har spredd flygeblader om at sivilbefolkningen på Gaza må legge på flukt, opplever menneskene som drives fra det ene presumptivt «trygge» stedet til det andre, at ingen steder virkelig er trygge. Pasienter og pårørende som har søkt tilflukt på sykehus, beordres evakuert samtidig som området bombarderes og beskyttes. De har ingen andre sykehus å dra til, enn si en trygg måte å forflytte seg på, gitt at de overhodet er i stand til det i tilstanden de er i, fysisk og psykisk. Inntrykket som fester seg etter å ha vært øyenvitner til at så mange slektninger og nærstående er blitt drept, i hjem og nabolag som ligger i grus, er at verden er blitt et inferno av bombardement og lidelse der ingen spares: ikke hardt skadde pasienter, inklusive barn, og ikke helsepersonellet som vil hjelpe dem. De som kommer levende fra det, vil slite med traumer og senskader av ulik art resten av livet, det vil si med behov for psykologfaglig oppfølging i et enormt omfang. Dertil kommer de uoverskuelige konsekvensene av at «Netanyahu i realiteten har forsterket hat og hevnløst, som i ruinene har de beste vekstbetingelser», for å sitere fra Gudmund Hernes' artikkel «Israel har aldri mistet så mye støtte fra verdenssamfunnet som under krigen i Gaza» i Morgenbladet (Hernes,

2024). Brutaliseringen som dagens – og for den saks skyld gårsdagens, fortidens ofre utsettes for, og hvordan den påvirker deres oppfatning av «motparten», risikerer å gjøre dem selv til morgendagens overgripere, i en selvforsterkende logikk der alle blir tapere og ingen er trygge.

Asymmetri

Man behøver ikke være helsepersonell på Gaza for å bli slått av asymmetrien mellom de som angripes og de som angriper

Prinsipielle betraktninger om hva nøytralitet skal bety, som jeg innledet med, kan virke som en rent akademisk øvelse gitt hva som faktisk utspiller seg på Gaza. Prioriteringene som helsepersonellet løpende må gjøre under slike forhold, handler ikke om å unngå faren for at en gruppe – det være seg palestinere – favoriseres over en annen. I stedet handler det om liv og død, fra pasient til pasient, fra minutt til minutt, der utstyr og tid til rådighet er så presset at de med best utsikt til overlevelse må settes først, og de svakeste må oppgis som tapte liv, selv om de medisinsk sett kunne reddes under gunstigere forhold. Å forholde seg til dette, å forlate den ene etter den andre som trenger din hjelp, i håp om at det er i livets tjeneste og til andres gunst, utgjør en umenneskelig påkjenning i utøvelsen av profesjoner viet prinsippet om menneskeverdets ukrenkelighet, der pasientenes rett til livreddende hjelp aldri skal kompromises med. Hvilke omkostninger har det å være tvunget til å gå på akkord med yrkets dedikasjon til alle trengende, uansett hvem de er?

Man behøver ikke være helsepersonell på Gaza for å bli slått av asymmetrien mellom de som angripes og de som angriper. Og selv om Hamas-terrorister er det erklærte målet og inngår blant dem som drepes, er sivile som ikke har noen tilknytning til Hamas, deriblant tusenvis av barn, den tallmessig største gruppen blant de drepte, i det som utgjør en intern asymmetri blant ofrene. Dertil kommer asymmetrien som består i at for hver person som Hamas drepte i Israel 7. oktober, er så langt nær tredve drept i den kollektive avstraffelsen av befolkningen på Gaza. En påberopt rett til selvforsvar i denne størrelsesordenen – 30 av de andre for hver en av de egne – kan aldri være akseptabel, ikke for noen part.

Nøytraliteten må vike

Politikk handler om kompromisser. Men det finnes noen absolutte verdier som vi ikke kan kompromisere med

Politikk handler om kompromisser. Men det finnes noen absolutte verdier som vi ikke kan kompromisere med. Barns liv, slik ethvert barns rett til beskyttelse og helsehjelp er definert i Barnekonvensjonen og omfattet av humanitærretten, er et eksempel. Som psykologspesialist Zimir Popovac og jeg skrev i Klassekampen 9. desember 2023, markerer menneskeverdet en absolutt verdi som setter en grense for hva som kan kompromises med. Barn og ungdom verden over ser nå at forsvarsløse barn blir drept av styrkene til generaler som kaller dem (palestinerne) «menneskelige dyr»; og de merker seg at hele den såkalt ansvarlige voksenverdenen ser på, måned etter måned. Hva slags presedens skaper det at dette bare fortsetter, uhindret? Hva slags rettsorden er det verdens barn våkner opp til når våpnene en dag stilner på Gaza?

Hva betyr nøytralitet i en slik situasjon? Det kan ikke bety å ikke bry seg. Å velge å forholde seg passiv overfor volden som utøves i en asymmetrisk relasjon, vil i praksis si å la den sterkeste part

ture frem, ved at ubalansen fryses og den svakest stilte overlates til seg selv. Helsearbeidere av ulike slag er dedikert til personer i nød og hvis liv er truet, uansett hvem de er og hva andre som tilhører gruppen måtte ha gjort i form av uakseptable voldshandlinger. Dedikasjonen til den trengende er fargeblind og uttrykk for ovennevnte universalisme. Måten den arter seg på i praksis, er ved å ta parti for den – enhver – hvis liv og helse er truet, og dermed ta parti mot dem som utgjør trusselen. Jo større asymmetrien i styrkeforholdet mellom de to partene er, desto større er ansvaret som hviler på tredjeparter for å blande seg inn med mål om å stanse volden som rammer forsvarsløse. Slike tredjeparter kan være FN eller NATO, altså diplomatiske eller militære aktører. Men også profesjoner og forbundene der deres utøvere er organisert kan være tredjeparter i beskrevne forstand. De har ikke bare mulighet, men en plikt til å stå opp for voldens ofre og si klart fra at den må stanse, samt stå opp for den lovfestede retten til helsehjelp respekteres og humanitær innsats beskyttes, ikke beskyttes. Jo mer de som er direkte involvert i konflikten preges av brutaliseringen som skjer, desto sterkere påhviler det utenforstående å gjøre alt i deres makt for å avverge nye runder av gjengjeldelse i form av den livsfarlige logikken med navnet kollektiv avstraffelse.

Merknad. Ingen oppgitte interessekonflikter

Referanser

- Hernes, G. (2024, 9. februar). Gudmund Hernes: Israel har aldri tapt så mye støtte som i denne krigen. *Morgenbladet*. <https://www.morgenbladet.no/ideer/kommentar/2024/02/09/gudmund-hernes-israel-har-aldri-tapt-sa-mye-stotte-som-i-denne-krigen/>
- Holtvedt, T. (2024, 9. februar). – Man må våge å kjenne på hvem man er. *Aftenposten*. <https://www.aftenposten.no/amagasinet/i/GMpAEl/man-maa-vaage-aa-kjenne-paa-hvem-man-er>
- Popovac, Z. & Vetlesen, A.J. (2023, 9. desember). Idealenes fall. *Klassekampen*. <https://klassekampen.no/utgave/2023-12-09/idealenes-fall>